

Катерина Лук'янець

ГОЛОДОМОР НА ГАДЯЧЧИНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ

DOI: 10.58407/litopis.240513

© К. Лук'янець, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-4867>

Мета роботи – розширити знання з історії Голодомору шляхом розкриття особливостей його перебігу на Гадяччині; поглибити розуміння регіональних аспектів геноциду українців 1932–1933 рр. **Методологічною основою** дослідження стали загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, комплексність) та спеціально-історичні методи (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний тощо). **Новизна** розвідки полягає в комплексному розгляді історії геноциду 1932–1933 рр. на Гадяччині. Набуло подальшого розвитку дослідження регіональних особливостей Голодомору, зокрема акцентовано на його маловідомих епізодах. Поглиблено знання про місцеву специфіку перебігу хлібозаготівлі, застосування режиму «чорних дощок» та використання комплексу інших репресивних заходів комуністичним тоталітарним режимом як головних механізмів реалізації Голодомору. Розкрито напрямки спротиву та способи виживання населення Гадяччини у 1932–1933 рр. **Висновки.** Перебіг Голодомору на Гадяччині повністю вписується в загальну картину подій у тогочасній УСРР. Регіональна специфіка геноциду виявилася здебільшого в посиленому використанні тих чи інших репресивних механізмів, що загалом маскувалися комуністичним тоталітарним режимом під необхідність виконання районом хлібозаготівельного та інших планів. Натуральне та грошове штрафування, запровадження в селах району «чорнодощечного режиму», експропріації селянських господарств, виключення селян з колективних господарств, безспірні стягнення, подвірні обшуки – були найбільш масовими каральними заходами щодо селянства Гадяччини під час Голодомору.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, Гадяцький район, хлібозаготівля, репресії, «чорна дошка».

У 1932 р. комуністичний тоталітарний режим СРСР почав реалізовувати свій намір знищення та упокорення українців, для чого обрав найбільш жорстокий інструмент – штучний і керований голод. Голодомор торкнувся кожного куточка і кожної родини підрадянської України, тому сучасний етап його досліджень відрізняється активним наповненням загального контексту місцевою специфікою. Поруч із узагальнювальними науковими працями з теми з'являються розвідки про перебіг та наслідки Голодомору в окремих регіонах України, районах і селах. Такі студії, на нашу думку, є надзвичайно актуальними й необхідними, адже розширюють і конкретизують знання про геноцид українців 1932–1933 рр. шляхом розкриття його локальних особливостей. Водночас історія Гадяччини у 1932–1933 рр. ще не стала предметом комплексного вивчення. Єдина спроба узагальнено висвітлити локальні події того часу належить дослідникові В. Ревегуку¹. Про район ідеться переважно в загальних працях з історії Голодомору в Полтавській області². Історики не зупиняються окремо на дослідженні геноциду на Гадяччині, обмежуючись згадками про деякі місцеві події, факти та залучаючи у свої розвідки спогади очевидців трагедії. А втім, Гадяцький район Полтавської (тоді – Харківської) області опинився в епіцентрі Голодомору. У його межах нараховувалося 35 сілрад, у яких унаслідок колективізації було утворено 59 колективних господарств. Населення Гадяччини переважно мешкало в сільській місцевості, тому відчуло на собі всю лють Голодомору.

Голод, спричинений колективізацією та надмірним вилученням збіжжя, на Гадяччині відчувався з початку 1932 р.³ Надзвичайно напружене продовольче становище в районі було навесні – влітку: у зведеннях Харківського обласного комітету КП(б)У до Центрального комітету партії (далі – ЦК КП(б)У) Гадяцький район значився як такий, у якому були

¹ Ревегук В. Голод 1933 р. на Гадяччині. *Голодомор 1932–1933 рр. на Полтавщині: До 60-річчя трагедії: мат. наук. конф.* Полтава: [б.м.], 1993. С. 40–42.

² Якименко М. Голодомор 1932–1933 рр. на Полтавщині: як це було? Полтава: Оріяна, 2008. С. 7–16; Єрмак О. Дослідження історії Голодомору-33 на Полтавщині (1988–2008 рр.). *Історична пам'ять.* 2014. № 30–31. С. 62–74; Ревегук В. Полтавщина. Протибільшовицький Рух опору 20–30-х рр. XX ст.: Нариси історії. Полтава: Полтавський літератор, 2016. С. 260–281.

³ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Полтавська область / Упор. О. Білоусько та ін. Полтава: Оріяна, 2008. С. 850, 853–854.

зафіксовані випадки голоду⁴. Однак прицільно надавати допомогу Гадяччині ЦК КП(б)У не вважав за потрібне ні в травні 1932 р., коли сповіщав Харківський обком про виділення мізерної харчової дотації окремим районам області, ні через місяць, у червні, коли санкціонував допомогу для ліквідації «гострого продовольчого становища» у районах УСРР⁵. Хоча Гадяччина голодувала. Голод панував як серед одноосібників, так і поміж колгоспників району, зокрема в селах Бірки, Броварки, Ціпки⁶.

Одним із головних механізмів реалізації Голодомору була грабіжницька хлібозаготівельна кампанія 1932–1933 рр., що зрештою призвела до тотального вилучення продовольства у селян. Так, з нового врожаю 1932 р. Гадяцький район мав здати державі 12400 т збіжжя⁷. Хлібозаготівля відбувалася по двох секторах – колгоспному й одноосібному. Водночас Гадяччина входила до групи районів Харківської області, визначальних для виконання хлібозаготівлі по одноосібному сектору (такі мали зібрати більше 3000 т збіжжя, зокрема Гадяцький – 3700 т⁸). Цей нереальний для виконання план був нав'язаний зверху. Гадяцький район, як і багато інших районів УСРР, з місяця в місяць не виконував його.

До Гадяччини була прикута особлива увага компартійної влади. У листопаді 1932 р. він став одним із шести районів Харківської обл., у яких ЦК КП(б)У здійснював перевірку роботи районних партійних і заготівельних організацій, а також осіб, яких відправили на хлібозаготівлю⁹. Тоді ж за «незадовільний хід виконання плану хлібозаготівлі» Харківський обком КП(б)У зупинив відвантаження товарів Гадяччині¹⁰, а постановою від 15 грудня 1932 р. політичне бюро ЦК КП(б)У (далі – ПБ ЦК КП(б)У) продовжило товарну блокаду Гадяцькому та низці інших районів як таким, де «хлібозаготівля продовжувала бути явно незадовільною»¹¹. Найвний промисловий крам із району був вивезений¹². Про перебіг виконання районом заготівельних завдань, застосування репресій, настрої селян на місцях доповідав безпосередньо у ЦК КП(б)У його відповідальний інструктор А. Носач¹³. Водночас про Гадяцький район як «особливо відсталий» у виконанні плану хлібозаготівлі по одноосібному сектору неодноразово йшлося в інформаційних листах секретаря Харківського обласного комітету КП(б)У Р. Терехова до ЦК КП(б)У¹⁴.

До 1 грудня 1932 р. район зміг зібрати в межах завідомо нездійсненого плану хлібозаготівлі тільки 5482 т збіжжя (приблизно 44%)¹⁵. Мізерні надходження зерна до державних засік на Гадяччині давали й додаткові завдань, як-от: переобмолот соломи та перевивання половини. Зрештою комуністичний тоталітарний режим вдався до низки заходів, що на практиці не могли забезпечити виконання хлібозаготівельних завдань, однак є свідченням планомірності й систематичності вчинення злочину проти українського народу.

У районі набули масового характеру репресії, до реалізації яких було залучено місцевий компартійний та радянський апарат, судово-слідчі органи, працівників міліції і Державного політичного управління (далі – ДПУ), комсомольський та сільський актив. А. Носач особито повчав місцевих функціонерів та уповноважених на хлібозаготівлю, як потрібно залякувати і проводити репресії в районі, щоб вони «приносили користь»¹⁶. Безперервний інформаційний тиск на населення здійснювала районна газета «Будівельник соціалізму» (друкований орган Гадяцького районного партійного комітету (далі – РПК) і районного виконавчого комітету (далі – РВК). Її шпальти рясніли звинуваченнями і тавруваннями мешканців, як стверджувала редакція, «найвідсталішого в області на фронті боротьби за хліб» району¹⁷. Селян обвинувачували в «розкраданні і приховуванні хліба», «куркульському саботажі», а місцевих управлінців – у поганому оперативному керівництві хлібозаготівлю¹⁸.

⁴ Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: документи і матеріали / Упор. Р. Пиріг. Київ: Вид-чий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 223.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань та українців (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 6. Спр. 236. Арк. 134–135, 142; Голодомор 1932–1933 рр. на Харківщині / Упор. О. Гнездо та ін. Харків: Оригінал, 2008. С. 32.

⁶ Голодомор 1932–1933 рр. в Україні... С. 300.

⁷ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5395. Арк. 60.

⁸ Там само. Спр. 6339. Арк. 52; Спр. 5398. Арк. 75.

⁹ Там само. Спр. 5384. Арк. 144.

¹⁰ Голодомор 1932–1933 рр. на Харківщині... С. 60.

¹¹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 238. Арк. 125.

¹² Там само. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 55.

¹³ Там само. Оп. 6. Спр. 238. Арк. 173.

¹⁴ Там само. Оп. 20. Спр. 5398. Арк. 75.

¹⁵ Там само. Спр. 5395. Арк. 60.

¹⁶ Там само. Спр. 6340. Арк. 49.

¹⁷ Зламати куркульський саботаж – в строк виконати хлібозаготівлю. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 127. С. 1.

¹⁸ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 52.

Населення Гадяччини зазнало різних видів судового й адміністративного тиску. Судову репресію в районі застосовували до «розкрадачів колгоспного майна» та «злісних нездавців хліба». Виїзні сесії районного та обласного Народного суду розглядали справи «розкрадачів», спираючись на постанову Центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів (далі – РНК) СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р. (у народі – «закон про п'ять колосків»). Одне з таких засідань відбулося 5 жовтня 1932 р. у с. Лютенки. Тоді, нібито за крадіжку хліба в колгоспі, виїзна сесія Гадяцького нарсуду засудила на десять років позбавлення волі з відбуттям кари в далеких таборих та на п'ять років виселення за межі УСРР Кузьменка Веремія, Бездурного Гната, Галагузу Марка¹⁹. Наголосимо, що в розпал Голодомору під прикриттям боротьби з «розкраденим у колгоспі хлібом» у районі часто вилучали отримані колгоспниками аванси за відпрацьовані трудові²⁰.

Незмірні вироки (багаторічне ув'язнення в концтаборах СРСР, висилка за межі УСРР, конфіскація майна) отримували селяни за невиконання хлібозаготівельного завдання. На початку грудня 1932 р. у с. Березова Лука за порушення контрактацийних умов і «куркульський саботаж хлібозаготівельних планів» народний суд засудив І.Г. Криворучка (вирок – п'ять років позбавлення волі з висилкою за межі УСРР), К.Л. Титаренка (вирок – десять років позбавлення волі за межами УСРР, позбавлення виборчих прав на п'ять років, конфіскація майна на 500 крб), Я.Н. Титаренка (вирок – вісім років позбавлення волі в далеких місцевостях СРСР, позбавлення виборчих прав на п'ять років). У с. Середняках було позбавлено волі на чотири роки в далеких таборах СРСР та конфісковано майно на 300 крб. К.Я. Білаша; тоді ж позбавлення волі та конфіскацію майна було застосовано до С.Г. Олексієнка і А.Ф. Горобця – мешканців с. Нова Бодаква²¹. Подібні вироки торкнулися всіх населених пунктів Гадяччини. Вони часто прирікали на голодну смерть членів родин засуджених і мали на меті залякати тих, хто залишався на волі. Загалом на початок 1933 р. за невиконання плану хлібоздачі судові органи засудили 238 селян району²².

Поширеними репресіями за «злісне невиконання» хлібозаготівельного плану, «саботаж хлібозаготівлі» стали грошові й натуральні штрафи. Фінансове штрафування було схвалене постановою та інструкцією РНК УСРР від 11 листопада 1932 р. «Про організацію хлібозаготівлі в одноосібному секторі». Уже наприкінці 1932 р. воно торкнулося 98 твердоздавців району (загалом були оштрафовані на суму 57613 крб) та 325 господарств контрактантів (оштрафовані на 311896 крб)²³. Варто наголосити, що одночасно діяли ще шляхи вилучення коштів у селян – сільгосподаток, одноразові позики, державні позики, самообкладання, – суть яких полягала у примусовому стягненні певної суми грошей²⁴. Така «мобілізація коштів» під час геноциду була щільно пов'язана з виконанням хлібозаготівлі й спрямована на позбавлення будь-яких засобів на існування, Гадяччина не була винятком²⁵.

Постанова ПБ ЦК КП(б)У «Про заходи з посилення хлібозаготівель» від 18 листопада 1932 р. санкціонувала натуральні штрафи для колгоспів та одноосібників. Уже за п'ять днів після ухвалення постанови за невиконання хлібозаготівельного плану були оштрафовані натурою колективні господарства «Комунар» у с. Римарівці і «Будівник Соціалізму» у с. Лободиному. Стягнення в обох колгоспах сягнуло їх 15-місячного плану здавання м'яса²⁶. Загалом станом на 13 січня 1933 р. натуральні штрафи в районі було накладено на 61 господарство²⁷. Ці стягнення орієнтовані на вилучення всього наявного продовольства, адже не звільняли «штрафників» від повного виконання їх хлібозаготівельного завдання.

Ситуація в регіоні ускладнювалася ще й тим, що Гадяччина мала сільськогосподарську спеціалізацію на вирощування картоплі й належала до основних районів картоплезаготівлі в УСРР. Тому, окрім доведеного державою плану заготівлі збіжжя та подальших натуральних штрафів за невиконання хлібозаготівлі, район ще мав виконати значний фіксований план з «другого хліба» (6500 т картоплі для вивозу і 3000 т – для використання на гуральнях). Окрім того, селам району ще були доведені плани здачі інших городніх культур: капусти, моркви, цибулі, помідорів, огірків. Головними в заготівлі городини були великі

¹⁹ Розкрадачів хліба притягнуто до відповідальності. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 104. С. 2.

²⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 50–51.

²¹ До злісних нездатників хліба репресивні заходи. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 123. С. 1.

²² ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 54.

²³ Там само. Арк. 53–54.

²⁴ Козацька Т. Самообкладання в УСРР 1928–1932 рр.: грошова повинність українських селян. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 337.

²⁵ Жодного карбованця не заборгувати державі в IV кварталі. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 133. С. 2.

²⁶ Постанова Президії Гадяцького районного виконавчого комітету про виконання плану хлібозаготівель в колгоспному та одноосібному секторах від 23 листопада 1932 р. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 123. С. 1.

²⁷ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6340. Арк. 50.

сілради з центрами в селах Лютенька, Веприк, Сари, Біленченківка, Рашівка, Соснівка²⁸. Разом із упровадженою системою натуральних штрафів такі обов'язкові для виконання види заготівлі, без сумніву, були спрямовані на вилучення всіх їстівних запасів у селян.

Гадяцький район не минули експропріації та депортації селянських господарств. За «саботування» і невиконання хлібозаготівельного плану Харківський обласний виконавчий комітет у першій половині січня 1933 р. санкціонував повний розпродаж 24 господарств району (шести – у с. Лютеньки, п'яти – у с. Розбишівці, семи – у с. Біленченківці, шести – у с. Веприку). Розпродаж майна супроводжували залякування, тиск та відповідна політично-масова робота, що змусило окремих селян віддати останній хліб. Тоді ж було відібрано садиби у 76 господарств²⁹. 9 січня 1933 р. постановою обласного виконавчого комітету «за активне, злісне протидіяння хлібозаготівлям, за організацію куркульського саботажу і зрив хлібозаготівель, за порушення закону пролетарської диктатури про охорону соціалістичної власності» було виселено із с. Лютеньки за межі України 30 господарств³⁰. Показово, що тільки в трьох виселених господарствах зрештою було знайдено прихований хліб, ще два селянини (уже будучи арештованими) самі показали сховки; решту ж господарств на момент продажу повністю «вичистили» буксирники (учасники спеціальних груп, уповноважені компартійною владою у 1932–1933 рр. активізувати хлібозаготівлю, фактично ж – здійснювали подвірні обшуки, вилучаючи все їстівне). Така репресія, як стверджував інспектор ЦК А. Носач, незначно посилила надходження хліба в селі. Попри це, рішення про виселення 30 господарств із с. Лютеньки було обговорене в усіх селах району, на куткових зборах одноосібників та надалі активно використовувалися активістами для залякування селян³¹. Позбавленню всього їстівного сприяли безспірні стягнення, що на кінець 1932 р. торкнулися 326 господарств району (так званих «куркулів» – 77; контрактанти – 249)³².

Репресивним заходом, що прирікав селянина та його сім'ю на голодне існування в розпал Голодомору, було виключення колгоспників з їх колективних господарств. На Гадяччині цей процес набрав значного розмаху. Лише за осінь–зиму 1932 р. по району з колгоспів було виключено 615 селянських господарств, що склало 4% колективізованих господарств у районі загалом, а по деяких селах (наприклад, Рашівці) – 10%³³.

Гадяцький район також відчує на собі вплив одного з головних механізмів геноциду – режиму «чорних дощок», що комплексно поєднав у собі психологічний терор, примусове позбавлення продуктів харчування та адміністративну й соціально-економічну ізоляцію. Кандидатом для показового покарання «чорною дошкою» на Гадяччині комуністичний режим обрав с. Лютеньки. Під час Української революції, зокрема у 1920 р., село декілька разів опинялося в епіцентрі української антибільшовицької боротьби, а вихідець з околиць с. Лютеньки Леонтій Христовий – був отаманом повстанського загону Армії Української Народної Республіки на Полтавщині. Відтак село мало тавро «неблагонадійного», а його мешканців часто пов'язували «з рештками банди Христового» і так званим «куркульсько-пеглорівським елементом»³⁴. 6 грудня 1932 р. спільною постановою РНК УСРР та ЦК КП(б)У «Про занесення на чорну дошку сіл, що злісно саботують хлібозаготівлі», с. Лютеньки разом із п'ятьма іншими селами УСРР «за зрив плану хлібозаготівлі і злісний саботаж, організований куркулями і контрреволюційними елементами», занесли на «всеукраїнську чорну дошку»³⁵. На виконання цієї постанови компартійні та радянські органи Гадяцького р-ну, районна контрольна комісія робітничо-селянської інспекції (далі – КК-РСІ КП(б)У), місцевий комсомол одразу ж (у період 8–12 грудня) ухвалили відповідні рішення з практичними заходами щодо «чорнодощечного» села. Надалі лютечан чекали майже два місяці посиленних репресій, дотермінове стягнення всіх зобов'язань, грошових і натуральних штрафів, «очищення» села від «чужих та ворожих елементів», повна заборона кооперативної, державної та колгоспної торгівлі, подвірні обшуки. Ба більше, Харківський обком КП(б)У всіляко тиснув на районне керівництво, наполягаючи на виконанні в повній мірі репресивних заходів³⁶ у «чорнодощечних селах». 25 січня 1933 р. ЦК КП(б)У

²⁸ Постанова президії Гадяцької Рай КК КП(б)У та колегії РСІ про заготівлю та відвантаження городини. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 118. С. 1; Біленченківка, Середняки, Ціпка та В-Будища зірвали виконання плану картоплезаготівлі в строк. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 135. С. 2.

²⁹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6340. Арк. 50.

³⁰ Постанова Харківського обласного виконавчого комітету рад з 9 січня 1933 р. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1933. № 4. С. 1.

³¹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6340. Арк. 50.

³² Там само. Спр. 6339. Арк. 54.

³³ Там само. Арк. 59.

³⁴ На постанову партії та уряду відповісти повним виконанням хлібозаготівель у строк. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 128. С. 1.

³⁵ Голодомор 1932–1933 рр. в Україні... С. 449.

³⁶ Голодомор 1932–1933 рр. на Полтавщині: до 75-х роковин / Упор. О. Бутенко та ін. Полтава, 2008. С. 75.

зняв с. Лютенки з «всеукраїнської чорної дошки». Тоді село було єдиним у районі, що по одноосібному сектору виконало завдання із заготівлі збіжжя більше ніж на 60% (решта сіл – менше ніж на 30%)³⁷. Наслідком геноциду для с. Лютенки стала загибель 3012 її мешканців³⁸.

Наявність «всеукраїнської чорної дошки» в районі було використано для терору решти громад Гадяччини. «Ганебне виконання плану в цілому по району, стверджує, що, крім Лютенки, є ще ряд сіл, що тягнуть район у лави ганебно відсталих»³⁹, – стверджувала редакція районної газети. Уже 15 грудня 1932 р. у постанові РПК поруч із Лютенською йшлося ще про 15 сільрад і партійних осередків району як таких, що «потурають куркулеві» та не забезпечили зламу «саботування хлібоздачі». Їх попереджали, що за відсутності позитивних результатів у виконанні плану хлібозаготівлі в найближчу п'ятиденку їх «буде притягнуто до найсуворішої партійної відповідальності»⁴⁰. Таким чином комуністичний режим тримав у напрузі низове керівництво та змушував влаштовувати розправи на місцях. Зрештою в районі запанувало брутальне, фактично злочинне, поводження із селянами. Утримування в холодних приміщеннях, побиття, самосуди, вилучення майна, «барахольство» (так у радянських документах поблажливо називали привласнення, власне – крадіжки активістами хлібозаготівлі майна селян) були зафіксовані у Лободиному, Венеславівці, Харківцях, Броварках, Березовій Луці, Римарівці, Сарах, Веприку, Лютенці та інших селах району⁴¹.

Складовими механізми вбивства голодом стали вивезення в рахунок хлібозаготівлі насінневого фонду району та примусові повернення зернових авансів, випланих колгоспникам за відпрацьовані трудовні. Останніх по Гадяцькому р-ну на початок січня 1933 р. було видано 17,4%, що загалом складало 6247 ц. До 2 січня того ж року репресивними методами тоталітарна держава забрала в населення Гадяччини 1093 ц, з яких 728 ц припадало лише на один колгосп – «Імені Шевченка» у «чорнодощечному» с. Лютенька⁴². Забравши наявне збіжжя у колгоспників та одноосібників, компартійна влада почала вилучати страхові зернові фонди. До 4 січня 1933 р. з 12 найбільших колективних господарств району був повністю вивезений посівний матеріал; ще з 10 колгоспів – насіння вилучене частково. Характерно, що вісім колгоспів навіть після повного вивезення з них зернових фондів залишилися боржниками держави⁴³. Частина колгоспників району, не підозрюючи про злочинні наміри радянської компартійної влади, вважала, що вивезене посівне зерно їм повернуть навесні. Ці очікування, звісно, були марними. А. Носач писав про район в інформаційному зведенні до ЦК: «Такі настрої ставлять нас перед необхідністю особливо наполегливої праці із засипки насінневих фондів»⁴⁴.

Значного репресивного тиску за невиконання державних заготівельних завдань зазнало низове керівництво району (голови та члени управ сільрад і колгоспів), яке суцільно звинувачувалося у зволіканні, «опортуністичній політиці», «небажанні використати зброю репресій до злісних нездатників хліба»⁴⁵. Окрім того, місцевих управлінців часто звинувачували в антиколгоспній діяльності. Вони потрапляли під слідство в межах «боротьби із сільською контрреволюцією». Так, в оперативному бюлетені ДПУ УСРР від 5 грудня 1932 р. фігурувала справа про антиколгоспну та «підривну роботу щодо хлібозаготівлі» Попилюка, голови правління колгоспу «Імені Ворошилова» у с. Веприк, та його однодумців (усього п'ять осіб). Звинувачених було арештовано; слідство та судочинство над ними здійснено в пришвидшеному порядку⁴⁶.

Наприкінці 1932 р. із 59 голів колгоспів Гадяцького району було знято з посад 30 осіб, із них 26 – заарештовано й засуджено. Із 35 голів сільрад району – знято з роботи 12 осіб, із них чотири – арештовано та засуджено⁴⁷. Для компартійної радянської влади вони були «експертниками», «переродженцями», «тяжкунами», які не виправдали себе на «заготі-

³⁷ Голодомор 1932–1933 рр. в Україні... С. 620; ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 52.

³⁸ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Полтавська область. С. 61.

³⁹ На постанову партії та уряду відповісти повним виконанням хлібозаготівель у строк. С. 1.

⁴⁰ Постанова бюро Гадяцького РПК про хід виконання плану хлібозаготівель за 3-тню п'ятиденку грудня 1932 р. від 15 грудня 1932 р. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 130. С. 1.

⁴¹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 56; Спр. 6340. Арк. 51; Постанова бюро РПК та президії Гадяцького РВК про викривлення ревзаконності сільрадами від 21 липня 1933 р. *Будівник соціалізму*. 1933. № 66. С. 1.

⁴² ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 50–51.

⁴³ Там само. Арк. 48–49.

⁴⁴ Там само. Арк. 49.

⁴⁵ Більшовицькою організованістю рішуче зламати куркульський саботаж хлібозаготівлі. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 132. С. 2.

⁴⁶ Розсекречена пам'яті: Голодомор 1932–1933 рр. в Україні в документах ІПУ–НКВД / Упор. В. Борисенко та ін. Київ: ВД «Стилос», 2007. С. 407–408.

⁴⁷ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 58.

вельному фронті». На їхні місця спрямовували відданих працівників з метою «виконати план будь-якою ціною»⁴⁸.

Гучною в регіоні стала справа Гадяцької філії «Заготзерна». За «масове розкрадання державного хліба» (насправді видачу довідок селянам, за якими посвідчувалося виконання хлібозаготівельного плану) Гадяцький народний суд засудив низку працівників установи: К. Зубенка – на десять років позбавлення волі і прав (на п'ять років) та виселення за межі УСРР на п'ять років; В. Бутвину – на вісім років позбавлення волі; Г. Лукаша, П. Лукаша і Я. Лукаша – на сім років позбавлення волі й прав та виселення за межі УСРР. Не обійшлося без звинувачення з суто політичним підтекстом – згаданих осіб пов'язували з місцевим національно-визвольним рухом часів Української революції 1917–1921 рр.⁴⁹

Під пильним контролем перебувала робота державних млинів і молотарок району. 15 грудня 1932 р. на спільному засіданні президії Гадяцької КК КП(б)У та колегії районної РСІ було заслухано інформацію про перевірку млинів. Завідувачів, комірників, вагарів, рахівників млинів району звинувачували в «розбазарюванні мірчука» і «позичанні» збіжжя. Зокрема, на чотири роки позбавлення волі було засуджено завідувача веприцьким гідромлином Барца; на два роки – мірошників Здойка і Москаленка. Приводом для зняття з посади вагаря млина у с. Рашівці Пошивайла були родинні зв'язки з батьком «куркулем», засудженим за невиконання плану хлібозаготівлі. Сільрадам та секціям РСІ було наказано посилити контроль та «здійснювати боротьбу» з таємним переобмолотом збіжжя в районі. Гадяцькому млину – заборонено видачу збіжжя за будь-які роботи, що здійснювалися за завданням млинкомбінату, з переведенням виключно на грошовий розрахунок⁵⁰.

20 і 21 січня 1933 р. Гадяцький РПК оголосив «днями штурму виконання плану хлібозаготівлі» в районі. Зібрані в ці дні «червоні валки хліба» мали стати завершальними у хлібозаготівельній кампанії; їхнім рушієм оголошувалися натиск, примус, репресії. «Якістю виконання цієї роботи та кількістю вивезеного валками хліба оцінюватиметься здібність кожного боротися за хліб», – ішлося в постанові за підписом секретаря РПК Ляпченка⁵¹.

Однак, попри весь спектр застосованих репресій, примусів та знущань, Гадяцькому р-ну так і не вдалося повністю виконати хлібозаготівельний план. Якщо по колгоспному сектору результат наблизився до повного виконання завдання (на 13 січня 1933 р. хлібозаготівля у 59 колгоспах району була виконана на 96,9%), то по одноосібному – не досягнув і половини (34,1%)⁵². Характерно, що для повного виконання плану колективними господарствами району не вистачало ще 259,4 т, із яких 209,4 т – припадало на колгоспи, в яких тоді вже були повністю вивезені будь-які зернові фонди. Також Гадяцький РПК направив комісії для перевірки 14 «маленьких» колективних господарств району, що, на його думку, підозріло швидко виконали своє завдання. За ними зрештою було закріплено додатковий план у 72 т збіжжя. Окрім того, хлібозаготівля зачепила організації, що мали засіяні ділянки: із сільських споживчих товариств і лісництва району було стягнуто 146 т збіжжя⁵³.

Після офіційного закінчення в УСРР хлібозаготівельної кампанії 5 лютого 1933 р. було дано старт збору насіння для весняної сівби. Формування насінневого фонду здійснювалося вже випробуваними репресивними методами, що однак не могли забезпечити появу відсутнього в селах району посівного матеріалу⁵⁴. Щоб убезпечити себе, районне компартійне та радянське керівництво тисло на сільське. 24 лютого 1933 р. спільною постановою Гадяцького РПК і РВК за погану організацію засипання насінневих фондів на «чорну дошку» району було занесено секретарів партійних осередків, голів сільрад, колгоспів та уповноважених на хлібозаготівлю РПК п'яти сільрад – Розбишівки, Середняківки, Римарівки, Рашівки, Гадяча⁵⁵.

Попри значний розмах репресій тоталітарної держави, українські селяни чинили спротив злочинним діям радянської компартійної влади. На прикладі Гадяччини бачимо, що опір набув різноманітних, подекуди активних, форм. Зокрема, навесні 1932 р. у с. Лютенки відбулася чисельна волинка. Тоді до виступу проти надмірної хлібозаготівлі доєдналися до 400 селян⁵⁶. Восени-влітку 1932 р. по Гадяччині прокотилася хвиля масових ви-

⁴⁸ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6340. Арк. 49.

⁴⁹ Лісняк. Дужче вдарити ворогів народу. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 135. С. 1.

⁵⁰ Витяг з протоколу № 27 засідання президії Гадяцької рай КК КП(б)У та колегії Рай РСІ від 15 грудня 1932 р. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 132. С. 2.

⁵¹ Постанова Бюро Гадяцького РПК. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1933. № 7. С. 1.

⁵² ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6340. Арк. 45, 47.

⁵³ Там само. Арк. 46.

⁵⁴ Там само. Спр. 6339. Арк. 51.

⁵⁵ Постанова Гадяцького Районного партійного комітету та Районного виконавчого комітету від 24 лютого 1933 р. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1933. № 16. С. 1.

⁵⁶ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 5394. Арк. 81.

ходів селян із колгоспів та розбір раніше зданого до колективних господарств майна⁵⁷. Годі Гадяцький р-н був серед рекордсменів Харківської обл. з кількості заяв селян про вихід з колгоспів, що надійшли до приймальної голови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету Г. Петровського в липні–серпні 1932 р.⁵⁸ Селяни району виступали на місцевих зборах проти прийняття доведених зверху нереальних для виконання хлібозаготівельних планів⁵⁹.

Серед пасивної протидії – масові втечі селян, здебільшого в міста, розташовані поблизу. Виїздили цілими сім'ями. Частина селян влаштувалася на роботу на підприємства та будови, частина – жебракувала⁶⁰. Наприкінці 1932 р. в усіх селах Гадяцького р-ну був зафіксований значний відхід одноосібників. В окремих громадах чисельність «втікачів» сягала 60–70%⁶¹. Станом на 2 січня 1933 р. у районі було виявлено до 15 тис. га покинутої одноосібниками землі. Відтак відповідальний інструктор ЦК КП(б)У А. Носач досить гостро ставив питання перед ЦК: «Імовірно таке становище є і в інших районах, необхідно зараз вирішувати питання, хто буде засівати ці землі і засипати насіння для посіву»⁶². Надалі компартійна радянська влада вдалася до низки заходів, щоб зупинити вільне пересування селян: 27 грудня 1932 р. в СРСР було введено паспортну систему (селян позбавлено права отримувати паспорти, а отже, вільно пересуватися й працювати); у січні 1933 р. – заборонено продаж залізничних квитків селянам без довідок про право на виїзд.

Сміливості духу потребували відкриті заяви представників районної адміністрації про завищені хлібозаготівельні плани, надіслані з центру, і відсутність хліба у селян⁶³. Саме на цьому наполягав уповноважений на хлібозаготівлю від РПК, заступник голови Гадяцького РВК, Дейніченко, за що одразу був виключений із партійних лав⁶⁴.

Низка голів колгоспів і сільрад району, ризикуючи власною долею, виступили добровільно на нелюдський час, узв'язавши на себе відповідальність за розподіл харчів серед односельців та намагаючись послабити процес позбавлення земляків засобів до існування. Зволікання у вилученні збіжжя, підміна звітних відомостей щодо кількісного виконання плану, видача хліба за відпрацьовані трудові тощо – для деяких селян стали рятувними. Такі випадки були зафіксовані у с. Розбишівці, за що голова сільради Горбуля отримав вісім років позбавлення волі в далеких таборах СРСР, Тимофеев (секретар партосередку) і Мандрика (член правління) – по сім років, Кратенко (член правління) – п'ять років. Водночас правління Біленченківської сільради (Чорнобров, І. Григор'єв, А. Мостовий, Я. Корчан, В. Коваленко, Л. Макаренко) у розпал вилучення хліба видавало землякам посвідки на право помелу зерна⁶⁵. Відомі також випадки усвідомленої відмови низових виконавців хлібозаготівлі від реалізації завідомо злочинних наказів. Зокрема, втечі колгоспного активу (голів колгоспів і рільників) від роботи з вилучення збіжжя були в селах Нова Бодаква та Мартинівка. У с. Розбишівці в колгоспі «Перемога» демонстративно не виїхали на хлібозаготівельну роботу всі 12 колгоспних бригадирів, полевод і голова колгоспу⁶⁶. Загалом на середину січня 1933 р. 380 членів сільрад Гадяцького р-ну (із 1089) ціною власної безпеки відмовилися від участі у хлібозаготівлі, ще 168 членів сільрад втекли зі своїх сіл⁶⁷.

Щоб вижити, хлібороби України вдавалися до різноманітних хитрощів, серед яких поширеним способом було маскування, приховування продовольства. Уповноважені ЦК КП(б)У скаржилися на винахідливість селян під час переховування хліба. Так, у с. Харківці ховали збіжжя під печі⁶⁸. Доведені голодом до відчаю мешканці с. Венеславівка закопували хліб на кладовищі в могилах. У с. Бобрику одноосібники переховували своє збіжжя у колгоспників, з надією, що садиби останніх не будуть піддані таким масовим обшукам, як їхні⁶⁹. Злочинними методами (подвірні обшуки, ув'язнення, знущання, тримання під вартою тощо) станом на 31 грудня 1932 р. у селах району було відкопано 141 яму із

⁵⁷ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Полтавська область. С. 864–865.

⁵⁸ Голодомор 1932–1933 рр. в Україні... С. 300.

⁵⁹ Кирилєнко, Ранюк, Гробман, Федорков. Куркульня розперезалась. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 85. С. 1.

⁶⁰ Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 рр. в Україні в документах ІПУ–НКВД. С. 536.

⁶¹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 55.

⁶² Там само. Арк. 59.

⁶³ Там само. Спр. 5824. Арк. 80.

⁶⁴ Там само. Спр. 6339. Арк. 57.

⁶⁵ Під куркульською орудою. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1932. № 134. С. 1.

⁶⁶ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 57–59.

⁶⁷ Там само. Спр. 6340. Арк. 51.

⁶⁸ Гурський. Розтрощити куркульське кубло. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1933. № 6. С. 2.

⁶⁹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 54, 56

продовольством, за що до суду відправили 52 особи⁷⁰. Уже через два тижні (13 січня 1933 р.) кількість знайдених ям у районі збільшилася до 237 (із них вилучено 435 ц)⁷¹. 70 активістів-буксирників тільки в с. Плішивець знайшли 62 ями зі збіжжям, через що хизувався А. Носач: «Домовились з виїзною сесією обласного суду про те, щоб по цьому селу 2–3 осіб засудити до розстрілу»⁷². Кількість зерна з ям насправді була незначною і суттєво не впливала на виконання хлібозаготівлі районом, а от для родин селян знайдене й вилучене продовольство було чи не всім запасом харчів до наступного врожаю.

Отримати їжу, звісно, за непомірну ціну, у розпал Голодомору можна було в магазинах філії мережі «ТОРГЗІН». Крамницю в Гадячі відкрили 10 березня 1933 р. У ній, як і в решті подібних в УСРР, займалися обміном продовольства на цінності (валюту, побутове золото, срібло, дорогоцінне каміння тощо)⁷³. Саме існування такої торгівельної мережі є свідченням небаченого цинізму комуністичного тоталітарного режиму, адже, щоб уникнути голодної смерті, селянин змушений був добровільно віддати свої останні сімейні реліквії за попередньо вилучений у нього ж хліб.

Наслідки зумисно влаштованого злочину Голодомору для Гадяччини вкрай трагічні. Харківський обласний відділ ДПУ класифікував Гадяцький р-н як особливо постраждалий унаслідок голоду. Зокрема, станом на 10 червня 1933 р. було зафіксовано голод у 15 основних сільрадах району: Березоволуцькій, Бобриківській, Великобудищанській, Венеславівській, Веприківській, Краснознам'янській, Краснолуцькій, Лютенській, Плішивецькій, Рашівській, Римарівській, Розбишівській, Середняківській, Харківецькій, Ціпківській⁷⁴.

Уже весною 1933 р. масовим явищем на Гадяччині було опухання від голоду як одноосібників, так і колгоспників та їхніх членів сімей (за браком харчів частина колгоспів припинила громадське харчування)⁷⁵. Уживання в їжу падали коней та інших тварин стали поширеною практикою в районі. У Краснознам'янській, Харківецькій та інших сільрадах зафіксовано випадки самогубств на підставі голоду⁷⁶.

Жахаючою картиною Гадяччини 1932–1933 рр. стало голодне існування її дитячого населення. Мізерної кількості продовольства від держави та незначної допомоги Товариства Червоного Хреста, що почала надходити в район наприкінці весни – на початку літа 1933 р., у шість переповнених садках та яслах не вистачало: діти голодували, у раціоні переважали сурогати. Серед малечі зафіксовано масові випадки голодного опухання, хвороби та смертність. Дитяча безпритульність зростала з кожним днем⁷⁷.

Голод був причиною стрімкого поширення Гадяччиною неінфекційних та інфекційних захворювань. Це були характерні для тривалого голодування та зниження імунітету на ґрунті недоїдання хвороби. Наприкінці вересня 1932 р. епідемія черевного тифу спалахнула у с. Хитцях. Тоді ж у с. Соснівці лютувала епідемія дизентерії (у народі – різачка, кривава діарея)⁷⁸. У районі зросла кількість випадків маргінальної поведінки. Лише за весну 1933 р. було зареєстровано аномально високий рівень крадіжок – 228 покраж і збройних пограбувань⁷⁹.

Працівники ДПУ відзначали, що внаслідок голодового виснаження смертність тільки в десятих сільрадах району у квітні 1933 р. склала 840, у травні – більше 1500 осіб. При цьому мор був настільки масовим, що низка сільрад району просто припинила реєстрацію смертей⁸⁰. Загалом Голодомор спустошив села Гадяччини. Навіть за неповної інформації (з огляду на історичні причини), що міститься в «Національній книзі пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр.», у районі загинуло 6920 осіб⁸¹. Із переліку вирішальних для хлібозаготівлі регіонів УСРР у 1932 р. Гадяцький р-н потрапив до списку особливо уражених голодом районів Харківської області в 1933 р.⁸²

Очікувано, що новий сезон жнив у 1933 р. на виснаженій голодом і репресіями Гадяччині не почався вчасно. У липні того ж року центральний друкований орган ЦК КП(б)У

⁷⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6339. Арк. 54.

⁷¹ Там само. Спр. 6340. Арк. 49.

⁷² Там само; К. Цілуйко й Скрипка грубо порушують ревзаконність. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1933. № 6. С. 2.

⁷³ Доводиться до відому населення міста й району. *Будівельник соціалізму*. 1933. № 20. С. 2.

⁷⁴ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6276. Арк. 37.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Там само. Арк. 45.

⁷⁷ Там само. Арк. 37, 45.

⁷⁸ Обов'язкова Постанова Гадяцької Рай-надзвичайної санітарної комісії по боротьбі з епідеміями від 25 вересня 1932 р. *Будівник соціалізму*. 1932. № 100. С. 2.

⁷⁹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6276. Арк. 37, 45.

⁸⁰ Там само. Арк. 37, 44.

⁸¹ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Полтавська область. С. 46.

⁸² Там само. Арк. 48.

«Комуніст» заніс район до списку найвідсталіших у жнивах, обмолоті та хлібоздачі⁸³. Це не дивно, адже, щоб оговтатися тільки в економічному плані після скоєного злочину, мали минути десятиліття, що й казати про демографічні, морально-психологічні, культурні наслідки Голодомору.

Як бачимо на прикладі Гадяччини, комуністичний тоталітарний режим не шкодував сил для реалізації свого злочинного наміру – цілеспрямованого геноциду українського народу. Згадані в цій розвідці події, факти та наслідки повністю підтверджують загальноукраїнські тенденції історії Голодомору, особливо щодо його перебігу в тогочасній Харківській області. Хлібозаготівельна кампанія 1932–1933 рр. у Гадяцькому р-ні, як і загалом в УСРР, власне являла собою низку карально-репресивних заходів, спрямованих на вилучення необхідних засобів для існування. Водночас навіть у найжахливіший час багато низових керівників, ризикуючи своїм становищем, відмовлялися виконувати злочинні накази щодо земляків, а населення Гадяччини загалом – виявляло свою винахідливість для виживання, людяність і співчуття, чинило посильний спротив радянській компартійній владі.

References

- Bilousko, O. (Comp.). (2008). *Natsionalna knyha pamiati zhertv Holodomoru 1932–1933 rr. v Ukraini. Poltavska oblast* [The National memory book of Holodomor 1932–1933 victims in Ukraine. Poltava oblast]. Poltava, Ukraine.
- Borysenko, V. (Comp.). (2007). *Rozsekrechena pamiat: Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini v dokumentakh GPU-NKVD* [Declassified memory: The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine in documents of the GPU-NKVD]. Kyiv, Ukraine.
- Butenko, O. (Comp.). (2008). *Holodomor 1932–1933 rr. na Poltavshchyni: do 75-kh rokovyn* [Holodomor of 1932–1933 in Poltavshchyna: to the 75th anniversary]. Poltava, Ukraine.
- Hnezdilo, O. (Comp.). (2008). *Holodomor 1932–1933 rr. na Kharkivshchyni* [Holodomor of 1932–1933 in Kharkivshchyna]. Kharkiv, Ukraine.
- Kozatska, T. (2006). *Samoobkladannia v USRR 1928–1932 rr.: hroshova povynnist ukrainskykh selian* [Self-taxation in the Ukrainian socialist soviet republic in 1928–1932: monetary obligation of Ukrainian peasants]. *Ukrainskyi selianyn – Ukrainian peasant*, 10, P. 333–338.
- Pyrih, R. (Comp.). (2007). *Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini: dokumenty i materialy* [The 1932–1933 Holodomor in Ukraine: documents and materials]. Kyiv, Ukraine.
- Revehuk, V. (1993). *Holod 1933 r. na Hadiachchyni* [The famine of 1933 in Hadiachchyna].
- Revehuk, V. (2016). *Poltavshchyna. Protybilshovytskyi Rukh oporu 20–30-kh rokov KhKh stolittia: Narysy istoriitii* [Poltavshchyna. The Anti-Bolshevik resistance movement of the 20s and 30s of the 20th c.: Essays on history]. Poltava, Ukraine.
- Yakymenko, M. (2008). *Holodomor 1932–1933 rr. na Poltavshchyni: yak tse bulo?* [Holodomor of 1932–1933 in Poltavshchyna: how was it?]. Poltava, Ukraine.
- Yermak, O. (2014). *Doslidzhennia istorii Holodomoru-33 na Poltavshchyni (1988–2008 r.)* [Research on the history of Holodomor-33 in Poltavshchyna (1988–2008)]. *Istorychna pamiat – Historical memory*, 30–31, P. 62–74.

Лук'янець Катерина Юріївна – кандидат історичних наук, заступник завідувача відділу досліджень Голодомору та штучних масових голодів Національного музею Голодомору-геноциду (вул. Лаврська, 3, м. Київ, 01015, Україна).

Lukianets Kateryna – Ph.D. in history, deputy head of the department of Holodomor and mass man-made famine research department of National museum of the Holodomor-genocide (3 Lavrska Str., Kyiv, 01015, Ukraine).

E-mail: sharlotakorde@gmail.com

HOLODOMOR IN HADIACHCHYNA: FEATURES OF THE COURSE

The purpose of the study is to expand knowledge of the history of the Holodomor by revealing specifics of its course in Hadiachchyna; to deepen the understanding of the regional aspects of the genocide of Ukrainians in 1932–1933. The methodological basis of the study are the general scientific (analysis, synthesis, systematization, complexity) and special-historical methods (problem-chronological, comparative-historical, retrospective, etc). The scientific novelty lies in the comprehensive consideration of the history of the genocide of 1932–1933 in Hadiachchyna. The study of regional features of the Holodomor gained further development, in particular, the attention is focused on his little-known episodes. Knowledge of the local specifics of grain procurement, the use of the «black boards» regime, and the use of a complex of other repressive measures by the communist totalitarian regime as the main mechanisms of Holodomor implementation has been deepened. Directions of resistance and ways of survival of the population of Hadiachchyna in 1932–1933 are revealed. Conclusions. The course of the Holodomor in Hadiachchyna completely fits into the general picture of events in the Ukrainian socialist soviet republic. The regional

⁸³ У списку найвідсталіших у жнивах і хлібоздачі. *Будівельник соціалізму*. Гадяч, 1933. № 66. С. 1.

specificity of the genocide was manifested mostly in the increased use of certain repressive mechanisms, which were generally disguised by the communist totalitarian regime under the need to fulfill the grain procurement and other plans in the region. Fines in kind and money, introduction of the «black boards» regime in villages of the district, expropriation of peasant farms, exclusion of peasants from collective farms, indisputable fines – were the most massive punitive measures against the peasantry of Hadiachchyna during the Holodomor.

Key words: *Holodomor, Genocide, Hadyach district, grain procurements, repressions, «black boards».*

Дата подання: 24 квітня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 14 жовтня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Лук'янець, К. Голодомор на Гадяччині: особливості перебігу. *Сіверянський літопис*. 2024. № 5 С. 104–113. DOI: 10.58407/litopis.240513.

Цитування за стандартом APA

Lukianets, K. (2024). Holodomor na Hadiachchyni: osoblyvosti perebihu [Holodomor in Hadiachchyna: features of the course]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5. P. 104–113. DOI: 10.58407/litopis.240513.

